

etkinliği, ev yaşamı kültür ve mahremiyeti ve ilk romanlar, resim meselesi, bireysel olmayan bir çağda bireysellik, gibi başlıklar taşımaktadır. Eser, bölüm ve kısımlara göre tertip edilmiş geniş bir *Dipnot ve Açıklamalar* kısmı (s. 319-356) ve mükemmelen bir *Kaynaklar* (357-381), önemli olayları gösteren bir *Kronoloji* (s. 382-386) ve nihayet bir *Dizin* ile (s. 387-402) itmam edilmiş bulunmaktadır.

Sayın profesör Süreyya Faruki'yi bu büyük eserinden ötürü kutlarız. Bu eserin, son zamanlarda Osmanlı dünyası ile ilgili olarak birbiri ardına çok değerli eserleri başarı ile dilimize kazandırmış bulunan *Tarih Vakfı Yurt Yayınları* tarafından, kısa bir zaman içinde Türk okuyucularının istifadesine sunulacağını duyururuz.

Kemal BEYDİLLİ

GL TOKAY, *Makedonya Sorunu. Jn Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*. Afa Yay. İstanbul 1996. 212 S. (Eserin İngilizce aslı, Eren Yayınevi tarafından başlatılan, "*Balkanlar ve Orta-Doğu Araştırmaları Serisi*"nde yer almak üzere basıma hazırlanmaktadır.)

Lise eğitimini Avusturya'da ve niversite tahsili ile master ve doktora çalışmalarını İngiltere'de tamamlayan Gl Tokay'ın bu eseri, 1994 senesinde Londra niversitesi'nde vermiş olduğu doktora tezinin, Türkçe olarak hazırlanmış, bazı düzeltmeler yapılarak gözden geçirilmiş metnidir. Çalışma hemen *nsz*'nde ele aldığı konunun özgün ağırlığını dile getirmekte ve doldurmak istediği boşluğu okuyucusuna açıklamaktadır. "*Makedonya Sorunu ve Jn Türkler Hareketini bağımsız konular olarak ele almış pek çok değerli çalışmalar mevcuttur. Bu alışma, iki konuyu tek bir inceleme içinde ilişkendirerek bir boşluğu kapatma denemesidir*". Bu anlamda çalışma iki ana kısım içinde toplanmış görünmektedir. Makedonya sorununun, ortaya çıkışı, gelişmesi ve Makedonya'da yaşayan Müslüman halk, silahlı kuvvetler ve Jn Türk hareketi. Eserde, bu iki ana konu dokuz bölüm halinde tertiplenmiş ve işlenmiş bulunmaktadır. XIX. yüzyılda Osmanlı imparatorluğunun askerı reformları, i dinamiklerle ilintili reformları, Gayrimüslim toplulukları, dış baskılar ve siyasi muhalefetin gelişimi gibi konu başlıklarını içeren ilk bölüm, esere *Giriş* olarak kabul edilmiş olup; "*Makedonya Bunalımı: 1878-1903*", "*Yerel Mücadele ve Makedonya Reformları: 1904-1908*", "*Büyük Devletler ve Makedonya: Mrzsteg'den Reval'e 1904-1908*", "*Makedonya Reform Programı'nın İlk Yıllarında Osmanlı Politikası ve Osmanlı Yönetimi: 1904-1900*", "*Makedonya'da Osmanlı Ordusu: nc Ordu: 1903-1907*", "*Makedonya Jandarması: 1904-1907*", "*Makedonya Reformları ve Güvenlik Gleri: 1904-1907*", "*Temmuz*

1908: *Jön Türk İhtilali*", ünvanlı sair bölümleri, *Sonuç, Ekler, Kaynakça ve Dizin* takib etmektedir.

Makedonya sorunu hakkında yapılan araştırmaların, genelde bu bölgedeki ayrılıkçı faaliyetleri, terörist çete eylemlerini, büyük devletlerin çeşitli müdahalelerini ele alma noktasında ağırlıklı olmalarına rağmen, yöredeki Müslüman halkın içinde bulunduğu durumun ve gösterdiği tepkilerin yeterince araştırılmadığına dikkati çekilmesi, incelediğimiz eserin bu noktaya ayrı bir önem atfedeceğinin işaretini vermektedir. Gerçekten meseleye bu cepheden de bakılmasının daha gerçekçi olacağı ve genelde Müslüman ahalinin maddi durumu ile ilgili olarak ihmal edilmiş hususların ortaya çıkmasına katkıda bulunacağı; imparatorluğun bir başka noktasındaki, Anadolu'daki Ermeni ayrılıkçı ve terörist eylemlerin Müslüman halk üzerindeki tahribatı açısından incelenmesiyle de, kendisini göstermektedir. şimdiye kadar genelde katledildileri söylenen Ermeni nüfusu üzerinde açık arttırmaya dönüşen rakkamlar ile sürdürölen zayıat tahminleri, meseleyi nihayet Müslüman nüfusunun da incelenmesi noktasına getiren değerli bir tarihçi/demografin tek bir eseri ile ayrı bir boyuta bürönmüş, başka bir istikamete çevrilmiş ve yıllardır propagandası yapılan ana tez çürütölmüştür. Sözünü ettiğimiz eser Justin McCharti'nin *Muslim and Minorities* (New York 1983) ünvanlı araştırmasıdır ve varılan netice, Ermeni zayıatı için biçilen en yüksek tahmin rakkamlarından daha yüksek bir Müslüman nüfusun sözü edilen bölgede ortadan kalktığı şeklindeyir. Dolayısıyla tek taraflı bir katli ve imha değil, karşılıklı bir mukatale ve bir içsavaştır, söz konusu olan. Bu çok önemli eserin, yayımından sonra geçen uzun senelere ve birkaç sene önce bir Türkçe tercümesi yapılmış olmasına rağmen, Ermeni meselesi ile uğraşan tarihçilerimiz tarafından maalesef hiç değerlendirilmediğini ve kullanılmadığını burada esefle ifade etmek isterim. Aynı müellifin, 1821-1922 yılları arasında, Osmanlı Müslümanlarının etnik tasfiyesini ele alan son eseri (*Death and Exile. The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922*, Princeton – New Jersey, 1966), ilk kitabında ele aldığı konuyu itmam etmekte ve yalnız Anadolu'da değer aynı zamanda tüm Balkanlar ve Yunanistan'da imha edilen Müslüman nüfösa büyük bir açıklık getirmekte ve sıhhatlı sayıyal dökümler vermektedir. Dolayısıyla Makedonya ile ilgili olarak da vermekte olduğu bu anlamdaki bilgiler, Tokay'ın eserini tamamlayıcı değerdedir. Bu çok önemli eseri, bir öncekisi gibi gözardı edilebileceği endişesiyle meslekdaşlarımın dikkatine sunuyorum. Makedonya meselesindeki, genel imha yekününün tesbitinde daima geç kaldığımız Müslüman kırım ve tehciri, meselâ, 1821'de isyanın ortaya çıkmasından itibaren, katledilenlerin sayısı hakkında kesin bir rakkam veremediğimiz, ancak onbinlerle ifade edilen, Mora ve Yunanistan'daki Müslüman nüfösünün feci akibetinde olduğu gibi, (Bu konuda bkz. J. McCharty, *Death and Exile*, s. 10-12) daima siyasî tarih anlatımı boyutuna feda edilegelmiştir ve bu mesele genelde, yabancılardan yanarda yerli literatürde de hep siyasi ağırlıklı, ayrılıkçı, terörist-çete faaliyetleri ve büyük devletlerin müdahaleleri boyutlarında işlenegelmiştir. Fikret

Adanır'ın meseleyi sosyo-ekonomik zemine istinaden ele alması ve siyasî gelişmeleri bu temele bina etmeye çalışması, salt siyasal anlatım dışındaki bu tür bakış açısının pek sık olmayan ürünleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. (Bkz. *Die Makedonische Frage. Ihre Entstehung und Entwicklung bis 1908*, Wiesbaden 1979). Türkçe olarak kaleme alınmış incelemeler içinde, Gül Togay'ın bu eseri de böyle bir bakış açısıyla meseleyi göstermeye çalışan olumlu bir deneme olmuştur ve konunun Türkçe literatürdeki eser kıtlığından gelen zafiyetini, bu anlamdaki yaklaşımıyla da ciddi bir şekilde takviye etmektedir.

Bazı düzeltme ve ilave teklifleri

11. sahifede başlayan *Giriş*'in ilk paragrafı nihayetinde yer alan Alman Büyükelçisi Marschall von Bieberstein'den yapılan iktibas, dizgi hatası sebebiyle anlamsız bir hale bürünmüş. ("*Değirmeni döndüren su gibi, bir idarenin sarsıntıya uğraması, daima ihtilale yol açar*"). Almanca özgün cümleyi görememekle beraber, bu herhalde, "*İhtilal değirmenini döndüren su, idarenin sarsıntıya uğramasından kaynaklanır*" şeklinde olmalıdır.

Yine, *Giriş* kısmında verilen bilgiler arasında, 1774'de "*Osmanlıların ilk kez Müslüman olmayan bir güç karşısında toprak kaybediyorlardı*" tarzındaki değerlendirmenin (s. 14) bir kalem sürçmesi olduğu ve bu anlamda Karlofça'dan itibaren, daha önceleri toprak kayıplarının başlamış olduğu malumdur.

(s. 16) "...askerlik üç sınıfa ayrılmaktaydı. *Nizam* (muvazzaf ordu), *redif* (ihtiyat) ve *mustahfiz* (ikinci grup ihtiyat). Erler altı yıllık *redif* ve sekiz yıllık *mustahfiz* dönemlerini izleyen *nizam*'da altı yıl geçirmekteydiler". Cümle oldukça karışık ve herhalde *nizam*'ı izleyen *redif* ve *mustahfiz* dönemleri şeklinde olmalıydı.

(s. 16, n. 15) "*Humbara ve drill gibi bazı alanlarda ise Fransız modeli örnek alınmıştı*", cümlesindeki *drill* (= askerî eğitim, talim) sözcüğünün Türkçe karşılığı verilebilirdi.

(s. 22) "*Tanzimat dönemi boyunca, devlet adamları.... ortak bir Osmanlı vatandaşlığı kavramının yaratılması için kulların eşitliğinin tesisi yolunda adımlar atıldı*". O dönem için kul terimi ve dolayısıyla, kulların eşitliği lafzı isabetli değildir.

(s. 23) "*Doğu'da özellikle 1850'de Ermeni Gregoryen Kilisesinin kurulmasından sonra...*". Ermeni Gregoryan değil, Protestan kilisesi olacak.

(s. 32, n. 12) "... *Skutari (Üsküdar) ve Kosova...*". Bir tarihçimizin, *Üsküdar Paşası* demiş olmasını hatırlatmaması için, *Skutari* için *İşkodra* denilmesi doğrudur.

s. 32, n. 11'in işaret ettiği konu için, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya mes'elesine Dâir" (*Osmanlı Araştırmaları*, IX, İst. 1989, s. 77-99) ünvanlı makalemiz kullanılabilirdi.

s. 33, n. 15'in işaret ettiği Bulgar Eksarhanesi'nin kurulması ile ilgili olarak gösterilen literatür içinde Adanır'ın zikredilen eseri (özellikle, s. 71) yer almıyordu. Zira burada bu konu ile ilgili etraflı bilgiler verilmektedir.

s. 34, n. 16'in işaret ettiği, "Bulgar hareketinin genişlemesi ve Bulgar kilisesinin kurulmasında...kentli Bulgar burjuvazisi ve Bulgar köylülerinin Müslüman toprak sahipleri tarafından sömürülmesi..." konusu, İnalçık'ın *Tanzimat ve Bulgar Meselesi* (Ankara 1943) ünvanlı çalışması ile değerlendirilmeli ve kaynak olarak gösterilmelidir.

s. 34, n. 22'deki, Doğu Rumeli'nin ilhakı için Mahir Aydın'ın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti* (Ankara TTK. 1992) ünvanlı eseri gösterilmelidir. Kezâ, aynı müellifin Makedonya'daki çete faaliyetleri ile ilgili çalışması "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri" (*Osmanlı Araştırmaları*, IX, İst. 1989) ve "Bulgaristan Komiserliği" ile ilgili büyük araştırması (TTK. *Belgeler*, basılmakta), s. 139'de gösterilmek üzere ihmal edilmemelidir.

s. 162, n. 40'da Sisam Adası'nın 1832'de özerk bir prenslik haline getirilmesi ve adada 1908'deki hadiseler ile ilgili olarak yapılan değinmeler için yeni bir çalışma olarak, Ali Fuat Örenç'in, *Yakındönem Tarihimizde Sisam Adası, 1821-1923*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995) isimli master çalışması gösterilebilir.

s.163, n. 43'de, "...zira liberal Parti hükümette kalabilmek için "nonconformist" oyları tutmak zorundadır", cümlesinde, tırnak içinde gösterilen *nonconformist* kelimesi, politik ve sosyal meselelerde bireysel davranan, karşı inaniş ve görüşte olanlar anlamındadır ve dolayısıyla *muhelif oylar* karşılığıyla Türkçeye aktarmak daha doğrudur. Aynı kelimeyi, "bir mezhep" olarak tanımlayan yanlışlıklardan ise (Bkz. K. Gürün, *Ermeni Dosyası*, s. 39) kaçınılmalıdır.

Eserde kullanılan ve *Kaynakça*'da gösterilen yabancı dillerdeki bazı eserlerin Türkçe tercümeleri mevcut ise, bunların da hiç olmazsa Türk okuyucu için gösterilmiş olmasında fayda vardır. Ahmed İzzet Paşa'nın *Hatıratı*, Goltz Paşa'nın *Millet-i Müsella'sı*, Wallach'ın, *Bir Askerî Yardımın Anatomisi*, bu cümledendir.

Kemal BEYDİLLİ